

HEMŞİRE HAKLARI*

NURSES RIGHTS

Gülümser ARGON

E. Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Öğretim Üyesi

Anahtar Sözcükler: Hak, ayrıcalık, insan hakları, hemşire hakları

Key Words: Rights, privilege, human rights, nurses rights

* 12 Mayıs 1997 tarihinde düzenlenen "Hemşire Hakları" panelinde sunulmuştur.

ÖZET

Hak kavramı bir kişinin güç ya da ayrıcalık olarak isimlendirdiği herhangi bir şeyi istemesi, talep etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Profesyonel sorumluluklar, bu sorumluluklara uygun hakların kullanılmasını gerektirir. Bu makalede hemşire hakları incelenmiştir.

SUMMARY

The word "right" is defined as a just claim to anything to which one is entitled such as power or privilege. A close synonym to right is prerogative. Professional responsibilities must have special professional correlative rights. In this article nurses rights has been reviewed.

Hak kavramı

Hak kavramının anlamı incelendiğinde: Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde (1983) adalet; tüzenin gerektirdiği ya da birine ayırdığı şey, kazanım şeklinde belirtilmektedir. Büyük Larousse'da (1986) ise adalete ve doğruluğa saygıyı esas alan ahlak ilkesi; yasal olduğu düşünülen bir ayrıcalık, bir ünvan, bir yetki; bir kimseye yasa ve yönetmeliklerce şu ya da bu biçimde hareket etmesi, şu ya da bu ayrıcalıktan yararlanması için tanınan yetki, özgürlük, olanak olarak tanımlanmaktadır. Webster'de (1986) bir kişinin güç ya da ayrıcalık olarak isimlendirdiği herhangi bir şeyi istemesi, talep etmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Bilimsel açıdan hak tarihsel bir olgudur. Nelerin hak olduğu konusunda çeşitli düşünürler çeşitli ölçütler vermişlerdir. Örneğin Platon devlet adlı yapıtında "hak kuvvettir" demiştir. İngiliz düşünürü Hobbes neyin hak, neyin haksız olduğunun saptanmasını devlete bırakır. İdealizmin ustası Hegel hak kavramını, özgürlük ve düşünce kavramlarıyla anlamdaş kılar. İnsanların insan olarak ne gibi haklara sahip oldukları konusu ilk olarak 1789 Fransız devriminden sonra toplanan Ulusal meclis tarafından ele alınmış ve bir "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" yayımlanmıştır. Daha sonra 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler genel kurulunca da 30 maddelik bir "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" yayımlanmıştır (Hançerlioğlu 1986).

Haklara yasal ve bireysel perspektiften bakılabilir. Yasal bakış açısından haklar, bireylere belirli durumları kontrol altına almak için güç sağlar. Örneğin bir kişinin bir mağazaya girip gereksinmesi olanları almaya yasal hakkı vardır. Bu yasal bakış açısından hak, belirli yükümlülüklerdir. Mağazadan gereksinmesi olan eşyayı, ya da malzemeyi alma hakkı olan birey uygun şekilde davranma ve aldığı parasını ödeme yükümlülüğündedir.

Hakların yasal bir temeli olabilir ya da olmayabilir. Örneğin, "hastanın saygılı ve düşünceli bir bakımı alma hakkı" (Bayık 1992) vardır. Bununla birlikte, bakım sırasındaki düşüncesizlik yasaya aykırı olmayabilir. Ancak, duruma bağlı olarak etiğe aykırı olabilir. Bunun aksine hastaya ilişkin bilgilerin gizli kalması hakkı (Durdu 1986) yasal bir haktır.

Bireysel haklar kavramı, kişinin yaşamını yönlendirme, kara verme şekli, yanlış, iyi, kötü kavramları gibi değerleriyle ilgilidir. Bireysel haklar kavramının gelişimini etkileyen sosyal ilişkiler, kültürel bilgiler ve ebeveynler gibi birçok etmen vardır.

Haklar üç şekilde kullanılabilir (Kozier and Erb 1987) :

1. Haklar, birey ve gruplar arasındaki çatışmalarda bir güç ifadesi olarak kullanılabilir. Örneğin hekim şöyle söyleyebilir "hastam için istediğim herhangi bir ilacı önermek hakkımdır". Bu örnekte hekim, ilaç önerme gücünü belirtmektedir.

2. Haklar, davranışları haklı çıkarmak için kullanılabilir. Örneğin, tek bir hasta ile çok zaman harcadığı için eleştirilen bir hemşire "verebildiğim en iyi bakımı vermek benim hakkımdır" diyebilir. Hemşire bu hakka sahip çıkarak belirli bir hasta için kullanılan zamana haklı çıkarılmaktadır.

3. Haklar, karşı çıkmayı güçlendirmek için kullanılabilir. Bir kişi diğer kişi tarafından da tanınan bir hakkı isteyerek karşı çıkabilir.

Örneğin, bir hemşire hastaya aşağı kata inmemesini söyleyebilir. Hasta, hemşire ile aynı fikirde değildir ve hemşireye "eğer istersem aşağı inmek benim hakkımdır" der. Bu durumda eğer uzlaşma sağlanamıyorsa hemşire hastanın isteğini kabul etmelidir. Çünkü hastayı yasaklamak, hastanın hürriyetini engellemek anlamına gelebilir.

Hemşirelik ve Haklar

İnsan hakları; insani duyguları, akıl ve düşünceleri belirtmeye olanak verir. Gerçekte bir kişinin yeteneklerini kullanma, kendini özgürce ifade edebilme, büyüme ve gelişme hakkı, çalışmasının adil karşılığını alma hakkı ve yaşamdan doyum alma hakkı tanınmıştır (Fagin 1975). Çeşitli gruplar, insanlık alanında haklarının olmadığı ve geri bırakıldıklarına inanarak haklarını elde etme çabası içine girmişlerdir. Kadın hakları, medeni haklar grupları, tüketici hakları grupları, hasta hakları grupları ve diğerleri bugün haklarını aramaktadırlar. Bunların benzerlikleri farklılıklarından daha fazladır. Eşitlik ve tam katılım hakkı, bireysel gelişme hakkı, güç kazanma hakkı hepsinde bulunmaktadır.

Bu noktada hemşire hakları düşünülecek olursa, hemşire hakları insan haklarından, kadın haklarından ya da çalışanların haklarından ayrı olarak ele alınabilir mi?

Hemşireliğin geçmişi, hakların farkına varılması ve kullanılmasını geciktirmiştir. Geçmişte hemşirelik dini bir hizmet olarak tanımlanmıştır. Bu hizmet kavramı laik hemşirelikte de devam etmiş ve kadının sosyalizasyon için engel oluşturduğu toplumlarda kadın rolü kavramıyla da birleşerek bireysel ya da profesyonel haklar için mücadele geri kalmıştır (Fagin 1975).

Yetmişli yıllardan başlayarak hemşireler birer insan ve profesyonel olarak haklarından, sorumluluk ve yükümlülüklerinden ve diğer kişilere olan ödevlerinden bahsetmeye başlamışlardır. Amerika Birleşik Devletlerinde hemşire profesör olan Fagin 1975 yılında tüm insanların sahip olduğu kendini ifade etme, tam bir katılım ve özel yeteneklerini kabul ettirme hakları hemşireleri nasıl etkiler ve profesyoneller olarak hemşirelerin hakları nelerdir? Sorularından yola çıkarak hemşireler için yedi hak tanımlamıştır. Bu haklar şunlardır:

- Hemşirenin eğitime dayalı olarak kazandığı bilgi ve becerilerini uygulayarak itibar görme hakkı,
- Uygulamaları için uygun bir ortamın hazırlanması ve uygun ücret verilmesi yoluyla katkılarının tanınması hakkı,
- Fiziksel, duygusal stres ve risklerin en aza indirildiği bir ortamda çalışma hakkı,
- Yasal sınırlar içinde profesyonel uygulamalarını kontrol etme hakkı,

- Hemşirelikte mükemmelliğe ulaştırarak standartları saptama hakkı.
- Hemşireliği etkileyen politikaları oluşturma sürecine katılma hakkı.
- Sağlık bakımı ve hemşirelik adına sosyal ve politik etkinliklerde bulunma hakkı.

Bu makalenin yayınlanmasından sonra profesyoneller olarak hemşirelerin haklarının varlığı konusunda tartışmalar başlamıştır. Elise Bandman(1978), "profesyonel uygulamalar üzerine olan yasal sınırlamalar, sorumlulukları ve sorumlulukları destekleyecek hakların kullanılmasını gerektirir. Bir hemşire, profesyonel haklarını öne sürmeden ve yeteneklerini kullanmadan sağlığın en büyük belirleyicileri olan değişen sosyal, politik ve ekonomik koşullara nasıl katılabilir?" diyerek hemşire haklarının olması gerektiğini savunmuştur.

Bertram Bandman(1978) ise profesyonel rolün hak değil ayrıcalık getirdiğini ve sağlık çalışanı olarak hekim ve hemşirelerin hastaların bakımında yardım ayrıcalıklarının olduğunu belirterek "haklar ne ayrıcalık ne de güçtür; haklar aramızdaki güçsüzlere verilmiştir ve ayrıcalıkları olanları kontrol görevi için düzenlenmiştir" diyerek hemşirelerin profesyonel rollerinde hakları olmadığını ancak birer birey olarak tüm insanların sahip oldukları haklara sahip olduğunu belirtmiştir.

Kozier ve Erb (1987) kitaplarında 1980 yılında Fenner tarafından hemşire hakları olarak dört alanın tanımlandığını belirtmişlerdir. Bu dört alan şunlardır:

1. Haklarına saygı gösterilmesini bekleme: Bu alan, insan hakları ile profesyonel otonomi, standartları saptama, hemşireliği etkileyen politikaları oluşturmaya katılma gibi profesyonel hakları kapsamaktadır.

2. Güvenli ve fonksiyonel ekipman ve hizmet: Burada belirtilen yeterli malzeme ve personel, yüksek standartta profesyonel uygulama yapmaya olanak verecektir. Ayrıca bu alan fiziksel ve duygusal streslerin en aza indirildiği bir ortamda çalışma hakkını kapsamaktadır.

3. Hizmetleri için uygun karşılık: Bu alan, profesyonel sorumluluk ve haklarının yasal olarak tanınarak maddi ve manevi karşılığının alınmasını kapsamaktadır.

4. Yeterli yardım alma: Bu alan, destek personelinin yeterli yardım almayı içermektedir.

Gasparis, Lear ve Mastrorilli 1990 yılında yayınladıkları ve hemşire suistimali konusunu işledikleri "Nurse Abuse" isimli kitaplarında Hemşire hakları olarak 12 madde sıralanmışlardır:

1. Hemşirelik benzer eğitim, uzmanlık ve sorumluluk gerektiren diğer meslekler gibi uygun ve adil bir karşılık almayı hak eder.

2. Ödeme koşulları sorununu çözümlenmek ve güvence altına almak için toplu sözleşmenin yerine getirilmesi ve dikkate alınması hemşirelikte bir haktır.

3. Hemşireler verdikleri becerili ve kapsamlı bakımın karşılığını, hizmetin karşılığı ücret şeklinde doğrudan almalıdır.

4. Hemşireler kendi uzmanlık alanlarına yabancı olan hasta bakımı alanlarında görevlendirilmeyi ret etme hakkına sahiptir ve hemşireler kendi alanlarının tek uygulayıcıları olarak görülmelidir. Farklı hemşireler birbirlerinin yerini alamazlar.

5. Hemşireler meslektaşları tarafından sağlık ekibinin ayrılmaz ve önemli üyeleri olarak görülmeli ve değerlendirilmelidir ve hemşirelerin değerlendirme ve önerileri hasta bakımı stratejilerinin belirlenmesinde gerekli unsurlar görülmelidir.

6. Bürokratik bir kurumda çalışan hemşireler hasta bakımı verilmesi ile ilgili konularda yönetimden kabul ve destek görebilmek için yetkilendirilmelidir.

7. Hemşireler doğrudan kendilerini ve hasta bakımını etkileyen politikaların oluşturulmasına aktif olarak katılabilirler.

8. İşverenler kaliteli bir hasta bakımı verilebilmesi için gerekli olan uygulama standartlarının belirlenmesinde, hemşirelerin aktif olarak katılabileceği bir ortam sağlamalıdır.

9. İşverenler, hemşirelik dışı işlerle harcanan zamanı kazanabilmek için uygun miktarda yardımcı hizmet sağlamalıdır.

10. Hemşirelere, doğrudan hasta bakımı vermek için gerekli olan zamanı, en yüksek düzeye çıkarabilmelerine yardımcı olacak teknolojik olarak yeterli bir çevre sağlanmalıdır.

11. Eğitsel amaçlara ulaşma ve klinik bilgilerin geliştirilmesi için mali destek sağlanmalıdır.

12. Hasta haklarının savunucuları olarak hemşirelerin, profesyonel yetersizlik ve hasta bakımını olumsuz yönde etkileyen koşullar karşısında disiplinle ilgili faaliyetlerde bulunabilecekleri bir mekanizma kurulmalıdır.

Hakları kullanmak kişinin kendi seçimidir, hakkı kullanması ya da kullanmaması nedeniyle kişiler suçlanamaz ya da cezalandırılmaz. Hemşire hakları etik ya da yasal açıdan çiğnendiğinde, hemşirenin

çalıştığı kurumda uygun kişi ile olayı tartışma yükümlülüğü vardır. Eğer anlaşmazlık çözümlenemiyorsa konu profesyonel kuruluşlara iletilir.

Hemşireler vatandaş haklarında olduğu gibi, sağlık profesyonelleri olarak haklara sahiptirler. Bir vatandaş olarak hemşire Türk yasalarının sağladığı tüm haklara sahiptir ve hemşire olmakla vatandaş olarak sahip olduğu haklardan vazgeçmemiştir.

Geleneksel olarak mesleğin odağı, hemşirenin hakları ve otonomiyinden ziyade sorumlulukları ve verdiği hizmettir. Hemşire hakları, hemşirelik uygulamalarının geliştirilmesi anlamında görülmelidir. Bu nedenle, hemşire haklarının tanınması ve uygulanması, hizmeti alan hasta/sağlam birey ve yakınları için daha iyi bir bakım ile sonuçlanacaktır.

KAYNAKLAR

1. Bandman B, (1978). Do nurses have rights? Yes. AJN, 78: 1, 84-86.
2. Bandman E, (1978). Do nurses have rights? No. AJN, 78: 1, 84-86.
3. Bayık A, (1992). Hemşirelik hizmetleri. Tüketici Rehberi Sağlık Dergisi, 2: 12, 30.
4. Büyük Laurosse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986). 10. Cilt Milliyet yayınları, Interpress Basın ve yayıncılık A.Ş., İstanbul.
5. Durdu H, (1986). Sağlık mesleğinde hukuki sorumluluk. Cilt 1, Adalet yayınları Bilim/Bilgi dizisi no:2, Uğur Ofset Matbaası, İzmir, 197.
6. Fagin CM, (1975). Nurses' rights. AJN, 75: 1, 82-85.
7. Gasparis L, Lccar DS, Mastrorilli T, (1990). Nurses' bill of rights. (içinde) Nurse Abuse Impact and resolution. Power Publications, New York, 293-305.
8. Gove PB and the Merriam-Webster editorial staff (1986). Webster's third new international dictionary. Merriam-Webster Inc., Publishers Springfield, Massachusetts, U.S.A.
9. Hançerlioğlu O, (1986). Toplumbilin sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 514.
10. Kozier B, Erb G, (1987). Fundamentals of nursing concepts and procedures. Third edition. Addison-Wesley Publishing Company, California, 197-207.
11. Türk Dil kurumu (1983). Türkçe Sözlük 1.A-K, 7. Baskı, Türk Dil Kurumu yayınları-505/1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.